

Fronteres múltiples

Cannupa Hanska Luger (North Dakota)

Something to Hold Onto, 2021. Instal·lació.

<https://www.cannupahanska.com/social-engagement/stho>

Què passa quan les fronteres travessen els cossos i les memòries? *Something to Hold Onto* recull més de 9.000 comptes d'argila fetes a mà per comunitats de Mèxic i dels Estats Units per honorar les persones indígenes migrants que han perdut la vida en rutes marcades per la violència, el confinament i el control fronterer. Cada compte de fang encarna un gest humà, una empremta, una història.

Contextualització

Les fronteres no s'han d'entendre exclusivament com a murs rígids i indestructibles que separen països o ciutadania i no-ciutadania de manera clara. De fet, fins i tot quan s'hi fa referència com a dispositius divisoris, no comencen ni acaben als murs i a les tanques: l'externalització fronterera pot estendre's milers de quilòmetres més enllà de la «frontera oficial». Per aquesta raó —i per les que s'exposen a continuació—, és més útil comprendre les fronteres com un conjunt complex de pràctiques que operen tant cap a l'exterior com cap a l'interior dels estats nació, i que contribueixen al manteniment de l'ordre imperial occidental i de la supremacia blanca (Walia, 2022).

En lloc de limitar-se a marcar un «fora» i un «dins» de l'Estat, les fronteres articulen un entramat de dispositius que organitzen i jerarquitzen l'espai social. En aquest sentit, no n'hi ha prou d'analitzar com els controls fronterers reforcen les diferències entre estats o cosifiquen categories racials heretades del colonialisme. Cal atendre també com aquestes lògiques de frontera es traslladen a l'interior dels territoris mitjançant múltiples formes de control social: segregació escolar, criminalització, persecució policial, centres d'internament d'estrangers o presons. Lluny de tractar-se d'una excepció, aquestes formes de frontera interna formen part d'un dispositiu central en la gestió de les poblacions.

Així, resulta més útil entendre que les fronteres «funcionen com a categories que organitzen l'espai» i com un «dispositiu articulador de l'espai social». Lluny de limitar-se a una línia geopolítica, les fronteres es difuminen en una multitud de dispositius i institucions que penetren en la vida quotidiana. Aquestes fronteres

internes permeten la (re)producció de múltiples posicions socials diferencials, totes travessades per diferents graus de desigualtat i vulnerabilitat (Pérez et al., 2019).

A través d'una gran varietat de formes —lleis, normes, directives, reglaments, controls policials, obstacles burocràtics, sancions administratives o tractes diferenciats— es distribueix la població en posicions marcades per diferències d'estatus, ingressos, formació o accés a garanties socials. En aquest marc, les fronteres no operen únicament com a mecanismes d'exclusió, sinó també com a tecnologies clau d'inclusió diferencial: dispositius que permeten un accés fragmentat i desigual als drets socials, laborals i econòmics (Pérez et al., 2019).

Aquesta lògica es manifesta clarament en la legislació vigent. Una anàlisi de les principals lleis que regulen l'accés a drets bàsics mostra que no sempre hi ha una exclusió legal total. El que s'observa amb més freqüència és una hiperfragmentació normativa que converteix l'accés als drets en una cursa d'obstacles. Les lleis d'estrangeria, el dret civil i les normatives supranacionals o europees preveuen una multitud de formes de regularització que donen lloc a una fragmentació gairebé infinita d'estatus legals. Cadascun d'aquests estatus porta associats drets diferencials i condicionats, fet que reforça encara més la desigualtat.

Això obliga, alhora, a desmitificar la narrativa liberal que celebrava la globalització com l'inici d'un «món sense fronteres». El que s'ha produït és, més aviat, una intensificació i multiplicació de formes frontereres. Les fronteres no han desaparegut, sinó que s'han transformat en mecanismes mòbils i flexibles que operen més enllà dels límits territorials de l'Estat. Es manifesten en formes jurídiques, digitals o laborals i regulen selectivament qui es pot moure, en quines condicions i amb quins drets (Mezzadra i Neilson, 2017). D'aquesta manera, la frontera esdevé una infraestructura central en la producció de desigualtat a escala global i local. No és un residu del passat que la globalització deixa enrere, sinó una tecnologia clau del neoliberalisme contemporani per governar el treball i les poblacions.

En resum, ja no n'hi ha prou de pensar la frontera com una línia que separa territoris: avui és un dispositiu distribuït que gestiona, classifica i jerarquitzava. Es desplega mitjançant controls migratoris, algorismes de risc, polítiques de visat, vigilància digital o externalització empresarial. La seva funció estratègica és clara: regular qui es pot moure, com i en quines condicions pot ser explotat o criminalitzat, tot sostenint la promesa de mobilitat per a uns pocs i el càstig de la immobilitat o la deportació per a la majoria.

Exemples

Mobilitat selectiva: visats i passaports

Les persones amb passaport europeu o nord-americà poden accedir a més de 150 països sense necessitat de visat, mentre que les persones amb passaports de països del Sud global afronten fortes restriccions. Per exemple, una persona afganesa o eritrea necessita múltiples visats per travessar fronteres que una persona amb ciutadania europea pot creuar sense controls addicionals. Això posa de manifest com una mateixa frontera opera de manera diferent segons l'origen. No és «igual per a tothom».

Externalització del control migratori

La Unió Europea signa acords amb països com Líbia, Turquia o el Marroc perquè controlin la sortida de persones migrants abans que arribin a territori europeu. Els Estats Units deleguen a Mèxic i fins i tot a països de l'Amèrica Central el control dels fluxos migratoris que avancen cap a les seves fronteres.

Aquestes pràctiques desplacen el control fronterer fora del territori de la frontera que es pretén travessar, configurant el que s'anomena una frontera mòbil.

Sistemes digitals de classificació i vigilància

Als Estats Units o al Regne Unit, algorismes de predicció de risc decideixen si s'atorga o no un visat o si una persona pot embarcar en un vol. Frontex i altres agències de la Unió Europea desenvolupen sistemes de vigilància predictiva basats en *big data* per «detectar riscos migratoris» abans que es produeixin.

Fragmentació legal i estatus de ciutadania diferencial

La llei d'estrangeria estableix desenes de figures jurídiques (residència temporal, arrelament social, arrelament per raons humanitàries, etc.), cadascuna amb drets diferents i, en molts casos, amb permisos condicionats. Per exemple, una persona amb autorització per arrelament social pot accedir a determinades feines, però no té dret a prestació d'atur ni a reagrupament familiar immediat. Alhora, la renovació del permís queda condicionada a la continuïtat de les aportacions a l'erari públic.

Centres d'Internament d'Estrangers (CIE)

Els centres d'internament d'estrangers són dispositius fronterers situats dins del territori, on es priva de llibertat persones indocumentades per no disposar de permís de residència. S'hi materialitza una frontera interior molt clara: privació de llibertat sense garanties judicials plenes, tractes inhumans i racisme institucional.

Accés desigual als drets socials

A Espanya, la sanitat pública no és plenament universal en la pràctica: persones indocumentades o amb estatus administratius precaris han de complir requisits burocràtics per accedir a una atenció sanitària regular. Tot i que el [Reial Decret Llei 7/2018 \(*\)](#) va ampliar l'accés universal a la salut, moltes comunitats autònomes continuen imposant barreres, com l'exigència d'un empadronament continuat de tres mesos, fet que exclou persones sense residència estable o en situació de mobilitat. A més, la pràctica de notificar determinades situacions a les autoritats policials ha derivat en detencions i deportacions, fet que incrementa la dissuasió entre la població indocumentada i n'agreuja la vulnerabilitat.

Segregació escolar i fronteres urbanes

Allò que s'anomena «centres d'alta complexitat» són, en realitat, centres educatius amb una racialització marcada: acostumen a concentrar una proporció molt elevada d'alumnat migrant, incorporacions al llarg de tot el curs i, sovint, una inversió pública insuficient en relació amb les necessitats existents. Aquestes «fronteres urbanes» acaben reproduint jerarquies racials i de classe des de la infància, i condicionen els itineraris educatius i laborals futurs de la joventut.

Perfil racial en els controls policials

Els controls policials que es duen a terme en espais públics, com estacions de transport o la via pública, constitueixen una **pràctica sistèmica** que opera com una **frontera interna** tangible. Aquesta pràctica reafirma de manera constant una **jerarquia de pertinença** que diferencia les persones percebudes com a membres legítims de la comunitat d'aquelles a qui s'assigna un estatus d'exclusió.

Activitat

On són les fronteres?

Reflexionar sobre com operen les fronteres més enllà dels murs, a l'escola, a la ciutat i en la vida quotidiana.

Objectius

- Comprendre que les fronteres no són només línies físiques entre països, sinó dispositius que operen dins de les nostres societats.
- Identificar exemples concrets de «fronteres internes».
- Reconèixer els efectes de les fronteres en els drets, la mobilitat i la vida quotidiana de les persones.
- Desenvolupar una mirada crítica sobre el racisme institucional i les desigualtats normalitzades.

Escalfament: què és una frontera?

Què ve al cap quan es pensa en una frontera?

Si no ha aparegut prèviament, es pot ampliar la reflexió amb la pregunta següent:

I si les fronteres també fossin aquí, a la ciutat, a l'escola, en l'accés a un centre de salut, a la feina o, fins i tot, en un tràmit burocràtic?

Treball per grups: mapatge de fronteres quotidianes

Es divideix la classe en petits grups. A cada grup se li assignen diversos exemples reals de frontera (vegeu els exemples més avall).

- Cada grup ha de classificar els exemples segons el tipus de frontera (legal, social, policial, educativa, laboral...).
- Situar aquestes fronteres en un mapa simbòlic: on operen, a qui afecten i quins drets condicionen.

Posada en comú i reflexió

Cada grup presenta dos o tres exemples que li hagin semblat més rellevants, sorprenents o poc coneguts.

Algunes preguntes que poden orientar la conversa:

- Quina frontera ha semblat més invisible però també més greu?
- Qui queda fora o dins segons aquestes fronteres?
- Quin paper hi té l'Estat?
- Com es manifesta el racisme en aquestes fronteres?

Tancament

Es pot explicar o resumir breument com els exemples analitzats demostren que les fronteres són molt més que murs i que funcionen com a eines de producció de desigualtats.

També es pot introduir la idea que la frontera no és natural, sinó produïda, històricament situada i políticament funcional per normalitzar formes de violència que un sentit comú no racialitzat tendiria a qüestionar i rebutjar.

Es pot tancar la primera sessió projectant un breu vídeo (5–10 minuts) que mostri un exemple real —com el perfil racial en els controls policials, els centres d'internament d'estrangers o les barreres a l'empadronament— per donar continuïtat al tema cap a una reflexió sobre la necessitat de la violència en el manteniment de les fronteres.

Reflexió de continuïtat o de tancament

Com seria una societat sense fronteres internes?

Exemples de fronteres per al mapatge

Es pot adaptar el nombre d'exemples segons les característiques del grup. Cada exemple pot incloure una breu descripció i una pregunta guia.

Frontera 1. Llei d'estrangeria

A una persona migrant se li exigeix demostrar arrelament laboral o social i disposar d'una oferta de contracte per obtenir un permís de residència. Sovint, aquest requisit obliga aquestes persones a acceptar condicions laborals precàries com a condició per regularitzar la seva situació migratòria o mantenir el seu estatus legal.

Quins efectes té aquesta normativa de l'Estat en els nínxols laborals on s'insereix majoritàriament la població migrant (hostaleria, cures, agricultura, etc.)?

Frontera 2. Control policial per perfil racial

En estacions i carrers, la policia sol requerir la documentació a persones racialitzades sota pretextos jurídics, com ara «estan buscant un sospitós i s'hi assembla» o «es pensa que és estrangera i se li demana la documentació de residència».

Això afecta tothom de la mateixa manera? Com ho viuries tu? Quins cossos representen la condició de (no)ciutadania?

Frontera 3. Sanitat pública i universal?

Persones indocumentades han de demostrar tres mesos d'empadronament per accedir al sistema de salut.

Què passa si una persona no es pot empadronar?

Frontera 4. Segregació escolar

A la majoria de les ciutats, els centres públics concentren una proporció molt més elevada d'alumnat migrant, mentre que els centres concertats i privats concentren alumnat majoritàriament autòcton.

Aquesta separació escolar genera desigualtat?

Un percentatge molt elevat dels itineraris educatius de l'alumnat migrant i racialitzat s'interrompen abans d'arribar al batxillerat o a la universitat.

Per què passa això i com es produeix?

Frontera 5. Treball precaritzat

Moltes persones migrants treballen en sectors com l'agricultura, la llar i les cures o la restauració sense contracte, amb jornades abusives i sense protecció legal. Per què hi ha més desprotecció en aquests sectors?

Frontera 6. Tràmits impossibles

Tot i que la llei preveu vies de regularització, sovint s'exigeixen documents difícils d'obtenir (com certificats del país d'origen), s'imposen recorreguts burocràtics complexos o no hi ha disponibilitat de cites per tramitar la documentació. Quins efectes poden tenir aquests obstacles en la vida de les persones?

Frontera 7. Algoritmes de risc migratori

Els **sistemes algorítmics predictius** implementats a Europa avaluen el nivell de risc d'una persona a partir de criteris que poden incloure la nacionalitat o l'història administrativa.

Quins efectes i quines implicacions ètiques té transferir la responsabilitat de la decisió a sistemes automatitzats?

Recursos

Material audiovisual

- Documental: «*Tarajal. Desmantant la impunitat a la frontera sud*»
Aquest documental denuncia els fets viscuts el 6 de febrer de 2014, quan com a mínim 15 persones van morir ofegades a Ceuta, a la frontera entre Espanya i el Marroc. Un grup de més de 200 persones migrants va intentar entrar per la platja del Tarajal i va ser rebutjat per efectius de la Guàrdia Civil amb bales de goma i pots de fum quan encara eren al mar.
<https://www.filmin.cat/pelicula/tarajal-desmantant-la-impunitat-a-la-frontera-sud>
- Documental: Express
Projecte audiovisual de Next Project i la Campanya CIEs NO Madrid (Centros de Internamiento de Extranjeros). Dirigit per Juan Herreros i Carlos Olalla. Pel tancament dels CIE i la fi de les deportacions. Cap persona és il·legal.
<https://vimeo.com/170911673?p=0> (disponible en espanyol)
- Conversa en línia entre **Robin D. G. Kelley** i l'autora del llibre *Border and Rule*, **Harsha Walia**, organitzada per **Haymarket Books** (11 de febrer de 2021):
[Border and Rule: Global Migration, Capitalism, and Racist Nationalism](#) (disponible en anglès)
A Border and Rule [Frontera i llei], s'ofereix un examen inqüestionable de la migració com a pilar de la governança global i de la formació de classes racials i de gènere. Harsha Walia interromp les explicacions fàcils de les crisis de migrants i refugiats, mostrant-les com els resultats inevitables de la conquesta, la globalització capitalista i el canvi climàtic, que generen un

desposseïment massiu arreu del món.

Border and Rule explora una sèrie de geografies globals aparentment disjunts amb lògiques compartides de domini fronterer que desplacen, immobilitzen, criminalitzen, exploten i expulsen migrants i refugiats. Amb una gran habilitat per connectar els punts, Walia demostra com les fronteres divideixen la classe treballadora internacional i consoliden el domini imperial i capitalista de la classe dominant. Ambició pel seu abast i internacionalista en la seva orientació, *Border and Rule* aborda les respostes excepcionalistes i liberals dels Estats Units a la crisi migratòria i traça un mapa convincent de les connexions lucratives entre la violència estatal, el capitalisme i el nacionalisme de dretes arreu del món.

Lectures i articles

- Shaimi, M. [Mostafà]. (2021). La segregació educativa també és racisme. *Directa*. <https://directa.cat/la-segregacio-escolar-tambe-es-racisme/>
- Douhaibi Arrazola, A. N. [Ainhoa Nadia] i Almela, V. [Vicent]. (s. f.). Vigilància de frontera aplicada a les escoles. *Directa*. <https://directa.cat/vigilancia-de-frontera-aplicada-a-les-escoles/>
- Douhaibi Arrazola, A. N. [Ainhoa Nadia]. (2024). El teatre polític: què fer amb les fronteres i la infància que migra. *Directa*. <https://directa.cat/el-teatre-politic-que-fer-amb-les-fronteres-i-la-infancia-que-migra/>

Referències

- Mezzadra, S. [Sandro] i Neilson, B. [Brett]. (2017). *La frontera como método o la multiplicación del trabajo*. Traficantes de Sueños.
- Pérez, M. [Marta], Ayala Rubio, A. [Ariadna], Ávila, D. [Débora] i García García, S. [Sergio]. (2019). Fronteras interiores: las prácticas informales en el gobierno de la desigualdad en España. *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, (122), 111–135. <https://doi.org/10.24241/rcai.2019.122.2.111>
- Walia, H. [Harsha]. (2022). *Frontera i llei: migració global, capitalisme i l'auge del nacionalisme racista*. Editorial Raig Verd.